

HB Kruger & H Oosthuizen

Die Wet op Getuiebeskerming 112 van 1998: enkele aspekte oor die praktiese werking daarvan

Opsomming

Misdaad en veral ernstige misdaad deur bendes, rampokkers, sindikate en dwelmbase kan slegs doeltreffend bekamp word indien getuies wat bereid is om teen hierdie gevaarlike elemente te getuig, effektief beskerm word. Die Suid-Afrikaanse wetgewer het hierdie probleem aangespreek deur die wysiging van die *Strafproseswet* 51 van 1977 en die daarstelling van die *Wet op Getuiebeskerming* 112 van 1998, waardeur 'n getuiebeskermingsprogram geskep is. Die doel van hierdie program is om getuies te beskerm wat bedreig word omdat hulle bereid is om te getuig in strafsake en ander gespesifiseerde verrigtinge. Enkele aspekte aangaande die werking van die *Wet op Getuiebeskerming* 112 van 1998, die knelpunte wat ondervind word asook die positiewe bydrae van die Wet word hieronder bespreek.

The Witness Protection Act 112 of 1998: certain aspects concerning its practical functioning

To combat crime and especially serious crime by gangs, racketeers, syndicates and druglords, witnesses who are willing to testify against these criminals, must be protected efficiently. To address this problem the South African legislature amended the *Criminal Procedure Act* 51 of 1977 and enacted the *Witness Protection Act* 112 of 1998 to create a witness protection program. This program aims at protecting witnesses whose lives are endangered because of their willingness to give evidence in criminal court cases and other specified proceedings. Certain aspects concerning the practical functioning of the *Witness Protection Act* 112 of 1998 are discussed as well as the obstacles encountered and the positive contribution of the Act..

HB Kruger, Lektor, Departement Straf- en Geneeskundige Reg, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

H Oosthuizen, Professor en Hoof, Departement Straf- en Geneeskundige Reg, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

1 Inleiding

Victimizing witnesses is a worldwide phenomenon. It manifests itself diversely:

Witness intimidation takes three general forms. The first form is the traditional mode of an overt threat or actual use of force against the witness. The second form is family, community, or cultural intimidation. This occurs mostly in urban areas when the witness's family, neighbours or friends exert pressure upon the witness not to testify or to aid authorities. The third form of intimidation is perceived or anticipated intimidation. This form of intimidation occurs when the victim or witness changes his or her testimony or does not testify for fear, however justified or unjustified, of reprisal by the perpetrator. (Graham *Witness intimidation: the law's response*, 1985).¹

As gevolg van bogenoemde vorme van intimidasie is die beskerming van getuies, wat waardevolle getuienis aan die hof kan verskaf om 'n skuldigbevinding te verseker, 'n alledaagse verskynsel in die moderne wêreld. Kriminele bende-aktiwiteite, rampokkery, sindikate, dwelmnatwerke en stedelike terrorisme vier tans hoogty in Suid-Afrika.² Weens die vrees vir en intimidasie deur hierdie kriminele elemente is die gemeenskap dikwels bang om teen hierdie misdadigers te getuig. Indien getuies wel bereid is om te getuig, is dit dus van kardinale belang dat die staat hulle op 'n getuiebeskermingsprogram plaas wat effektief werk en hul veiligheid verseker. Hierdie artikel fokus veral op die volgende aspekte van getuiebeskerming: (i) die *Wet op Getuiebeskerming* 112 van 1998; (ii) die werking van die Wet in die praktyk; (iii) die huidige knelpunte wat in die praktyk ervaar word; (iv) die positiewe bydrae van die Wet, en (v) getuiebeskerming en die pad vorentoe in Suid-Afrika.

2. Die *Wet op Getuiebeskerming* 112 van 1998

2.1 Inleiding

Die statutêre beskerming van getuies is eers in 1991 deur die byvoeging van artikel 185A tot die *Strafproseswet* 51 van 1977 ingestel.³ Hierdie artikel het voorsiening gemaak vir die beskerming van getuies of potensiële getuies wat rede het om te vermoed dat die getuie óf 'n lid van sy familie óf gesin se veiligheid bedreig word. Hierdie beskerming was slegs beskikbaar in strafregtelike verrigtinge waarin beskuldigdes van sekere voorgeskrewe misdrywe aangekla is.⁴ In 1997 was ongeveer 550 persone hiervolgens beskerm.⁵

1 Cameron: 1992: 773.

2 *Sunday Times* 10/6/2001:2; Schönsteich 2000:39; Meintjies-van der Walt 1998:157.

3 Schönsteich 2000:46.

4 Kriegler 1993:460.

5 Meintjies-van der Walt 1998:165.

Volgens Schönteich was die tekortkoming van hierdie wyse van getuiebeskerming hoofsaaklik “the lack of a proper centralised structure to co-ordinate and lay down a uniform policy on witness protection”.⁶ Hierdie probleem is egter aangespreek deur die promulgering van die *Wet op Getuiebeskerming* 112 van 1998 wat ’n Kantoor vir Getuiebeskerming, met ’n Nasionale Direkteur aan die hoof, ingestel het. Hierdie Wet het op 31 Maart 2000 inwerking getree en herroep artikel 185A van die *Strafproseswet* 51 van 1977.⁷ Die Wet voeg artikel 191(A) in die *Strafproseswet* 51 van 1977 in en subartikels (1) en (2) lees soos volg:

- (1) Die Minister is bevoeg om dienste wat gelewer moet word aan ’n getuie van wie dit vereis word om getuie in ’n gereghof af te lê, te bepaal.
- (2) Die Minister kan regulasies uitvaardig met betrekking tot—
 - (a) die bystand van, en ondersteuning aan, getuies by howe;
 - (b) die instel van ontvangslokale vir getuies by howe;
 - (c) die berading van getuies; en
 - (d) enige ander aangeleentheid wat die Minister dienstig ag om voor te skryf ten einde dienste aan getuies by howe te lewer.

2.2 Die doel van die Wet

Die doel van die *Wet op Getuiebeskerming* is om tot die effektiewe funksionering van ons strafregstelsel by te dra deur vir die beskerming van getuies en verwante persone voorsiening te maak. Ten einde hierdie doelwit te bereik is ’n Kantoor vir Getuiebeskerming in die lewe geroep. Hierdie Kantoor is belas met die algehele funksionering van die getuiebeskermingprogram.

2.3 Die werking van die Wet

2.3.1 Wie beskerm die getuie?

Die Kantoor vir Getuiebeskerming is verantwoordelik vir die beskerming van bedreigde getuies. Artikel 2 van die Wet reël die instelling van die Kantoor asook vir takkantore landswyd. Ingevolge artikel 3 van die Wet stel die Minister van Justisie die Direkteur vir die Kantoor vir Getuiebeskerming aan. Die Direkteur word deur lede van die Kantoor vir Getuiebeskerming bygestaan. Meneer Piet Kleynhans is as die eerste Nasionale Direkteur aangestel. Hy is vanaf 1 Augustus 2001 opgevolg deur advokaat Dawood Adam, die voormalige hoof van die Skerpioene, ’n spesiale ondersoekendeheid van die vervolgingsgesag. Artikel 4 van die Wet bepaal die bevoegdhede, werksaamhede en pligte van die Direkteur. Dit behels hoofsaaklik die beskerming van getuies en verwante take om die oogmerke van die Wet te verwesenlik.

6 Schönteich 2000:46.

7 Artikel 24.

In terme van artikel 5 van die Wet word 'n getuiebeskermingsbeampte as hoof van elke takkantoor aangestel. Hierdie artikel bepaal sy bevoegdhede en pligte.

2.3.2 Wie kwalifiseer vir beskerming?

Artikel 7 van die Wet bepaal dat "enige potensiële getuie of verwante persoon wat bedreig word omdat hy of sy 'n getuie is in sekere verrigtinge" kwalifiseer vir beskerming.

Om vas te stel of 'n persoon vir beskerming kwalifiseer moet die omskrywings van "getuie", "verwante persoon" en "verrigtinge" in ag geneem word. Artikel 1 van die Wet omskryf 'n "getuie" as 'n persoon wat getuienis moet aflê of getuienis afgelê het in enige verrigtinge. 'n "Verwante persoon" word omskryf as 'n lid van die familie of huishouding van 'n getuie of 'n ander persoon in noue verwantskap tot of verbintenis met so 'n getuie.

Verrigtinge⁸ sluit in enige strafregtelike verrigtinge ten opsigte van 'n misdryf genoem in die Bylae tot die Wet. Die getuie kan dus nie getuiebeskerming ontvang in alle strafsake nie, maar slegs in strafsake wat handel oor misdade wat in die Bylae genoem word.⁹ Daar word negentien ernstige misdade in die Bylae gelys. Hierdie misdade sluit in sekere misdrywe ingevolge die *Wet op Dwelmmiddels en Dwelmsmokkelary* 140 van 1992, die *Wet op die Voorkoming van Georganiseerde Misdaad* 121 van 1998, die *Wet op Intimidasie* 72 van 1982, asook hoogverraad, moord, verkragting, roof, korrupsie, afpersing, bedrog en so meer.

Behalwe in bogenoemde strafsake, kan getuies ook beskerming verkry indien getuienis afgelê word in sekere ander verrigtinge, naamlik verrigtinge voor 'n kommissie¹⁰ of 'n tribunaal,¹¹ verrigtinge kragtens die *Wet op Geregtelike Doodsondersoeke* 58 van 1957; verrigtinge kragtens die *Wet op die Voorkoming van Georganiseerde Misdaad* 121 van 1998 of verrigtinge met betrekking tot 'n ondersoek van die Klagtedirektoraat. Die Klagtedirektoraat ondersoek klagtes teen polisiebeamptes.

'n Belanghebbende funksionaris¹² is in kort die belanghebbende persoon by elkeen van die bogenoemde verrigtinge.

8 Artikel 1.

9 Die Direkteur het wel die bevoegdheid om in sekere omstandighede beskerming te verleen waar andere misdrywe betrokke is. Sien die bespreking onder 4.1.3 hierna.

10 Volgens artikel 1 van die Wet sluit dit enige kommissie van ondersoek wat ingevolge 'n Wet van die Parlement aangestel is in.

11 Volgens artikel 1 van die Wet is dit 'n Spesiale Tribunaal wat kragtens artikel 2 van die *Wet op Spesiale Ondersoekeenhede en Spesiale Tribunale* 74 van 1996 ingestel is.

12 Artikel 1.

2.3.3 Hoe gaan die getuie te werk om beskerming te verkry?

Die Wet bepaal die prosedure wat 'n getuie moet volg om vir beskerming aansoek te doen. In kort bestaan dit uit die volgende kronologiese stappe:

A: Mededeling en aansoekdoening

Indien 'n getuie of 'n verwante persoon se veiligheid bedreig word omdat hy of sy 'n getuie is, kan die getuie dit mededeel aan:

- die betrokke ondersoekbeampte;
- die persoon in beheer van 'n polisiekantoor;
- die betrokke staatsaanklaer of belanghebbende funksionaris;
- 'n lid van die Kantoor vir Getuiebeskerming; en
- indien die getuie in gevangenis is, aan die persoon daar in beheer of aan 'n maatskaplike werker van die Staatsdiens.¹³

Die persoon aan wie die getuie die mededeling gemaak het, moet die getuie bystaan om op die voorgeskrewe wyse aansoek te doen vir beskerming. Daarna moet die betrokke persoon ook die Direkteur in kennis stel van die aansoek en die aansoek aan die Direkteur voorlê.¹⁴

B: Onmiddellike beskerming

In sekere gevalle het die getuie dringend onmiddellike beskerming nodig weens die erns van die bedreiging. In sulke gevalle sal dit nie gepas wees om die normale prosedure vir die finalisering van 'n aansoek om beskerming te volg nie. Voordat die getuie se aansoek dus gefinaliseer is, kan die getuie of verwante persoon onmiddellik vir veertien dae onder tydelike beskerming geplaas word om sy of haar veiligheid te verseker.¹⁵

C: Verslagdoening deur getuiebeskermingsbeampte

Nadat 'n aansoek om beskerming ontvang is, is die gewone prosedure dat die aansoek deur die getuiebeskermingsbeampte geëvalueer word. Hy doen dan ook verslag oor die aanbeveling of afwysing van die aansoek aan die Direkteur.¹⁶

D: Oorweging van die aansoek deur die Direkteur

Die Direkteur besluit of die persoon onder beskerming geplaas gaan word al dan nie. Om 'n behoorlike evaluering van die aansoek te doen, oorweeg die Direkteur die verslag en aanbevelings van die getuiebeskermingsbeampte of belanghebbende funksionaris en die inhoud van alle relevante polisie-dossiere. Hy neem ook alle relevante faktore in ag soos die veiligheidsrisiko, die gevaar vir gemeenskapsbelange as die getuie nie beskerm word nie, die aard van verrigtinge waarin die getuie moet getuig, die

¹³ Artikel 7(1)(a).

¹⁴ Artikel 7 (3).

¹⁵ Artikel 8

¹⁶ Artikel 9.

belangrikheid van die getuie se getuienis, of die getuie by die beskerming sal aanpas, die koste verbonde aan die beskerming, die beskikbaarheid van ander metodes vir beskerming en so meer.¹⁷

Na oorweging van die aansoek, kan die Direkteur die aansoek goedkeur, afkeur of 'n tussentydse reëling tref.¹⁸

E: Die Beskermingsooreenkoms

Voordat 'n persoon onder beskerming geplaas word, sluit die Direkteur eers met hom of haar 'n skriftelike beskermingsooreenkoms, waarin die verpligtinge van die Direkteur sowel as van die beskermdde persoon ten opsigte van sy beskerming uiteengesit word.¹⁹ Indien die persoon minderjarig is, word die ooreenkoms met sy ouer of voog gesluit.²⁰

Beskerming van minderjariges word deur artikel 12 van die Wet gereël. Gewoonlik word 'n minderjarige net met hul ouer of voog se toestemming onder beskerming geplaas. In uitsonderingsgevalle kan minderjariges wel sonder die ouer of voog se toestemming onder beskerming geplaas word, soos wanneer daar nie 'n ouer of voog is nie of die ouer self die minderjarige bedreig en 'n verdagte is.

2.3.4 Hoe word getuiebeskerming beëindig?

'n Beskermdde persoon bly onder beskerming totdat hy of sy deur die Direkteur uit beskerming ontslaan word.²¹ Die Direkteur ontslaan die beskermdde persoon uit beskerming in hoofsaaklik drie gevalle:

i. Die Direkteur kan by wyse van 'n skriftelike kennisgewing 'n beskermdde persoon uit beskerming ontslaan, indien hy van oordeel is dat:

- die beskermdde persoon se veiligheid nie langer bedreig word nie;
- bevredigende alternatiewe reëlings vir sy beskerming getref is;
- die beskermdde persoon versuim het om te voldoen aan die verpligtinge van die Wet of die beskermingsooreenkoms;
- die getuie in sy aansoek om beskerming, opsetlik 'n vals of misleidende verklaring gemaak het of nie wesentliche inligting geopenbaar het nie;
- die persoon weier om die beskermingsooreenkoms te sluit;
- die persoon se gedrag die veiligheid van 'n beskermdde persoon of sekerheid van die beskermingsprogram in gevaar stel;
- die persoon opsetlik ernstige skade in of by die plek van veiligheid aangerig het.²²

17 Artikel 10(1) en (2).

18 Artikel 10 (3).

19 Artikel 11.

20 Artikel 11(2).

21 Artikel 13(6).

22 Artikel 13(1).

ii. Die Direkteur kan die beskermde persoon ook ontslaan indien die betrokke belanghebbende persoon, soos byvoorbeeld die staatsaanklaer, kennis gee dat die getuie se getuienis nie langer benodig word nie of dat die verrigtinge afgehandel is.²³ Indien die beskermde persoon se getuienis nie meer benodig word nie of die verrigtinge afgehandel is, maar sy veiligheid word steeds bedreig, kan die Direkteur die beskerming verleng vir solank as wat volgens sy oordeel nodig is.²⁴

iii. Indien 'n beskermde persoon nie langer beskerming verlang nie, kan hy self daarvan afstand doen. Wanneer hy 'n afstanddoening van beskerming aan die Direkteur voorlê, moet die Direkteur hom uit beskerming ontslaan.²⁵ 'n Beskermde persoon word slegs op vrywillige basis onder beskerming geplaas.

2.3.5 Watter remedies het 'n ontevrede persoon?

'n Persoon wat verontreg voel deur die optrede of beslissing van die Direkteur of sy gevolmagtigde, kan by die Minister van Justisie aansoek doen om dit te hersien.²⁶

2.3.6 Kan 'n getuie verseker wees van vertroulikheid?

In kort vereis die Wet dat die Direkteur en ander lede van die Kantoor die voorgeskrewe eed van vertroulikheid moet aflê.²⁷ Geen persoon mag inligting rakende sy werksaamhede kragtens hierdie Wet openbaar maak nie, behalwe in voorgeskrewe uitsonderingsgevalle.²⁸ Die Direkteur kan slegs in voorgeskrewe omstandighede inligting oor 'n beskermde persoon openbaar, soos byvoorbeeld wanneer die beskermde persoon daartoe toestem.²⁹

Die voorsittende beambte by enige verrigtinge waarin die beskermde persoon 'n getuie of party is, moet die publikasie van enige inligting verbied met betrekking tot:

- die plek van veiligheid waar die persoon onder beskerming is;
- die omstandighede met betrekking tot die persoon se beskerming;
- die identiteit van enige ander beskermde persoon of sy plek van veiligheid; of
- die hervestiging of identiteitsverandering van 'n beskermde persoon.³⁰

23 Artikel 13(2).

24 Artikel 13(4).

25 Artikel 13(6).

26 Artikel 14.

27 Artikel 17 (1)-(3).

28 Artikel 17(4).

29 Artikel 17(5)-(7).

30 Artikel 18.

Die Wet stel dus besonder streng voorwaardes vir die handhawing van vertroulikheid om sodoende die veiligheid van die beskermde persoon te verseker. Die nie-nakoming van hierdie bepalings maak die oortreder aan 'n misdryf skuldig.³¹

2.3.7 Watter misdrywe skeep die Wet?

Die wet skeep 'n hele aantal misdade. In kort behels dit die volgende:

Dit is 'n misdryf indien 'n persoon opsetlik of nalatiglik:

- toelaat dat 'n ongemagtigde persoon toegang tot 'n beskermde persoon verkry;
- in stryd met die Wet vertroulike inligting ten opsigte van die beskermde persoon of die getuiebeskermingsprogram openbaar.

Hierdie misdrywe word deur die wetgewer in 'n baie ernstige lig beskou. By skuldigbevinding kan die hof 'n boete of gevangenisstraf van hoogstens dertig jaar opleë.³²

Dit is verder 'n misdryf indien 'n persoon opsetlik inmeng met die Direkteur of ander lid van die Kantoor se werksaamhede of indien 'n persoon vals inligting gee om beskerming te bekom. Hierdie misdrywe is strafbaar met 'n boete of met gevangenisstraf van hoogstens vyf jaar.³³

3. Knelpunte

'n Hele aantal faktore het 'n belemmerende invloed op die werking van die *Wet op Getuiebeskerming*. Van die belangrikste faktore is onder meer die volgende:

3.1 Beveiliging van beskermde getuies: omvangryke taak

Die Minister van Justisie, Meneer Penuell Maduna, het sy kommer oor die intimidasie van getuies en regsbeamptes uitgespreek.³⁴ Om beskermde persone se veiligheid dus effektief te verseker, is 'n baie omvangryke en gespesialiseerde taak. Beskermde persone is dikwels vir maande en selfs jare in die getuiebeskermingsprogram, afhangende van die bedreiging en die verloop van die strafsak of ander verrigtinge waarin hulle moet getuig. Om honderde beskermde persone na veilige persele te neem, na hul daaglikse behoeftes om te sien, hul vir lang tydperke gereeld te besoek en hul beveiliging te monitor, verg 'n groot, ervare personeelkorps met spesialis-opleiding. Daar is ook groot kostes verbonde aan die verskaffing van hierdie langdurige, omvangryke beveiliging.³⁵

31 Artikel 22.

32 Artikel 22(1).

33 Artikel 22(2).

34 *Die Volksblad* 10/4/2001:2.

35 *Die Volksblad* 10/4/2001:2.

3.2 Getuies vermoor — nie-nakoming van veiligheidsvoorwaardes

Volgens Meneer Piet Kleynhans, die vorige nasionale Direkteur, was alle getuies wat die afgelope vyf jaar beskerm is, 100% suksesvol beveilig sonder enige lewensverliese.³⁶ Op 25 Desember 2000 is daar egter vir die eerste keer in Suid-Afrika twee beskermde getuies doodgeskiet. Yusuf en Fahiema Enous was beweerde Pagad-lede en is gearresteer vir die plant van 'n bom by die *Keg and Swan Pub* in Kaapstad op 3 November 2000.³⁷ Daarna het hulle staatsgetuies geword en was bereid om teen die ander beskuldigdes in die strafsak te getuig. Aangesien hul veiligheid bedreig was, is hulle in die getuiebeskermingsprogram opgeneem. Volgens Meneer Kleynhans is dit beleid om beskermde persone in die getuiebeskermingsprogram nie naby hul plek van oorsprong te vestig nie.³⁸ Die programmeamptes wou die egpaar dus uit die Wes-Kaap verwyder om hul veiligheid te verseker. Die egpaar het egter geweier om die Wes-Kaap te verlaat.³⁹ Hulle is gevolglik in 'n veilige woning van die Departement van Justisie in Gouda in die Boland geplaas. Die egpaar het na bewering die voorwaardes van die beskermingsooreenkoms verbreek deur die ligging van hul veiligheidshuis aan hul familie bekend te maak.⁴⁰ Die familie het die Enous-egpaar op Kersnaweek 2000 besoek. Net na die familie se vertrek, is die egpaar doodgeskiet.⁴¹

'n Ander staatsgetuie, die veertigjarige meneer Mogamat Zahiet Abrahams, sou teen Pagad-lede, wat tereggestaan het vir die moord op die bendeleier Rashaad Staggie in 1996, getuig. Volgens Meneer Siphon Ngwenma, woordvoerder van die Direkteur van Openbare Vervolging, het Abrahams 'n brief op die deur van sy veilige huis in Bloemfontein gelos waarin hy sê dat hy op eie risiko vertrek om sy familie te besoek en later sou terugkeer.⁴² Kort nadat meneer Abrahams sy veilige huis verlaat het, is hy op 8 April 2001 by sy huis in Mitchells Plein voor die oë van sy twee dogters deur 'n gemaskerde persoon doodgeskiet.⁴³

Volgens 'n woordvoerder van die Minister van Veiligheid en Sekuriteit, Meneer Steve Tshwete, word getuies met misdadige optrede gedreig en gevolglik word stappe gedoen om die veiligheid van getuies en voorsittende beamptes te verseker.⁴⁴ Getuies in die beskermingsprogram wat egter nie die veiligheidsvoorwaardes nakom nie, plaas hul eie veiligheid in gedrang. Misdaadsindikate beskik oor hoogs gesofistikeerde intelligensienetwerke wat doelbewus poog om beskermde getuies op te spoor en te vermoor om so hofsake te kelder.

36 *Rapport* 2000:11.

37 *Sunday Times* 31/12/2000:1.

38 *Rapport* 2000:11.

39 *Rapport* 2000:11.

40 *Rapport* 2000:11.

41 *Sunday Times* 31/12/2000:1.

42 *Die Volksblad* 10/4/2001:1.

43 *Die Volksblad* 10/4/2001:1.

44 *Die Volksblad* 10/4/2001:2.

3.3 Insypeling deur misdadige elemente

Misdaadsindikate het invloedryke en wydverspreide netwerke. Advokaat Bulelani Ngcuka, die Nasionale Direkteur van Openbare Vervolging, het bevestig dat misdadigers doelbewus poog om die getuiebeskermingsprogram binne te sytel.⁴⁵ Beskermd persone se veiligheid word hierdeur in gevaar gestel.

3.4 Beperkte fondse en personeel

In die Verenigde State van Amerika word die getuiebeskermingsprogram vanaf 1970 deur die Federale Departement van Justisie bedryf.⁴⁶ Hierdie getuiebeskermingsprogram beskik oor enorme fondse en verkry van die inkomste van verbeurdverklarde eiendom in elke saak waarin 'n beskermd getuie betrokke was. Dit is egter nie die posisie in Suid Afrika nie.

Die uitgebreide Amerikaanse program maak voorsiening vir die hervestiging van getuies en hul families, die verkryging van 'n nuwe betrekking, maandelikse toelaes en die voorsiening van nuwe dokumentasie.⁴⁷ Dit sluit in identiteitsdokumente, bestuurslisensies, skool- en graadsertifikate, paspoorte en so meer. Hierdie maatreëls het verreikende finansiële implikasies.

Suid Afrika beskik nie naastenby oor soortgelyke fondse vir die beskermingsprogram nie. Die huidige jaarlikse begroting is ongeveer R36,4 miljoen, waarvan R26,4 miljoen deur die Departement van Justisie voorsien word. Die res van die fondse word deur die SAPD verskaf.⁴⁸ Dit blyk dat beperkte fondse knelpunte soos 'n tekort aan gepaste voertuie, gesofistikeerde toerusting, personeel en so meer veroorsaak. Volgens superintendant JC Ellis, provinsiale hoof van die getuiebeskermingsprogram in die Vrystaat, word sowat 12 getuies en hul afhanklikes deur slegs twee polisiebeamptes, 'n hanteerder en hulphanteerder, beveilig. Dit plaas 'n enorme werksdruk op die klein personeel. 'n Groter personeelkorps kan lei tot groter doeltreffendheid in die behartiging van die personeel se werksaamhede.

Die Suid Afrikaanse getuiebeskermingsprogram beskik nie oor sy eie helikopters en vliegtuie soos wat wel die geval in byvoorbeeld die Verenigde State van Amerika is nie. Gevolglik moet die program personeel hoofsaaklik van padvervoer, wat nie altyd so vinnig, veilig en effektief is nie, vir die uitvoering van hul pligte gebruik maak. Indien lugvervoer in noodgevallen benodig word, moet daar van binnelandse lugrederye gebruik gemaak word.

45 *Die Volksblad* 25/1/2001:5.

46 Joseph en Burnett 2001:88.

47 Cameron 1992:774.

48 Joseph en Burnett 2001:88.

Die Spesiale Bate-Beslagleggingseenheid het in Mei 1999 tot stand gekom. Die eenheid het ten doel om georganiseerde misdaad te bekamp deur onder andere die wins uit misdaad weg te neem. Die eenheid beskik oor die bevoegdheid om op eiendom wat deur onwettige bedrywighede bekom is, beslag te lê. Bates en opbrengste wat uit hierdie beslagleggings verkry word, word in die rekening vir die verhalings van strafregtelike bates inbetaal.⁴⁹ Hierdie fondse word aangewend vir misdaadbekamping. Onderhandelings word beoog sodat van hierdie fondse ook aan die getuiebeskermingsprogram toegeken kan word.

3.5 Opleiding van operasionele personeel

Omdat die *Wet op Getuiebeskerming* eers redelik onlangs in werking getree het, is die spesialisopleiding van operasionele personeel een van die grootste uitdagings van die getuiebeskermingsprogram. Tans ontvang operasionele personeel indiensopleiding volgens opleidingsriglyne wat reeds intern deur senior personeel van die program ontwikkel is. Daar is egter 'n daadwerklike behoefte aan 'n formele kurrikulum vir die opleiding van operasionele personeel. Die ontwikkeling van so 'n formele opleidingskursus geniet tans aandag. Die Wet en die program kan slegs effektief funksioneer indien dit 'n ervare, opgeleide personeelkorps het. Dus is voortdurende, intensiewe opleiding 'n prioriteit.

4. Die positiewe bydrae van die Wet tot die strafregstelsel

4.1 Vergroot trefwydte van getuiebeskerming

4.1.1 Getuies wat vir beskerming kwalifiseer

Voorheen is in artikel 185A(1) van die *Strafproseswet* vereis dat 'n getuie waarskynlik "wesentlike" getuie is in 'n strafsak sal kan aflê. Hierdie vereiste word nie gestel in die huidige Wet nie. 'n Getuie word slegs omskryf as 'n persoon wat "getuie is moet aflê of van wie verlang kan word om getuie af te lê of wat getuie is in enige verrigtinge afgelê het".⁵⁰ Meer persone kwalifiseer dus as getuies wat beskerming kan ontvang as wat die geval in die vorige bedeling was.

4.1.2 Verwante persone wat vir beskerming kwalifiseer

Die Wet maak nie alleen voorsiening vir die beskerming van getuies nie, maar ook vir "verwante persone". Voorheen kon benewens getuies, slegs 'n lid van die getuie se familie of gesin, of 'n afhanklike van die getuie of so 'n

⁴⁹ *Wet op Voorkoming van Georganiseerde Misdaad* 121 van 1998: hoofstuk 7.

⁵⁰ *Wet op Getuiebeskerming*: art 1.

lid, beskerming ontvang.⁵¹ Die huidige *Wet op Getuiebeskerming* se omskrywing van “verwante persoon” is egter veel wyer as net ’n lid van die familie of gesin. Dit sluit ook “’n ander persoon in ’n noue verwantskap tot, of verbintenis met, so ’n getuie” in.⁵² Gevolglik kan persone wat ’n noue verbintenis met die getuie het, kwalifiseer as verwante persone en ook beskerming ontvang al is hulle nie bloedverwante nie.

4.1.3 Beskerming in strafsake

Kragtens artikel 185A(1) van die *Strafproseswet* is beskerming voorheen slegs verleen indien die getuie getuienis afgelê het of moes aflê in sekere strafsake. Hierdie strafsake moes of handel oor misdrywe wat in Bylae 1 vermeld is, of oor die misdrywe omkoperij, afpersing, regsverydeling of meened. Die huidige Wet bepaal ook in artikel 1 dat beskerming in strafsake slegs verleen kan word ten opsigte van sekere voorgeskrewe misdrywe wat in die Bylae van die Wet genoem word.⁵³ Die Bylae bepaal egter verder dat die Direkteur ’n diskresie het om getuiebeskerming te verleen ten opsigte van enige misdaad indien hy van mening is dat die veiligheid van ’n getuie of ’n verwante persoon beskerming regverdig.⁵⁴ Hierdie bevoegdheid brei die trefwydte van getuiebeskerming aansienlik uit.

4.1.3 Beskerming in ander verrigtinge

Voor die inwerkingtreding van hierdie Wet kon getuiebeskerming slegs verleen word aan getuies wat in strafsake getuienis afgelê het of moes aflê.⁵⁵ Die Wet het nou die trefwydte van getuiebeskerming vergroot deur ook voorsiening te maak vir beskerming van getuies in ander “verrigtinge” soos bespreek in paragraaf 2.3.2 hierbo. Dit sluit verrigtinge in voor ’n kommissie of ’n tribunaal, ondersoek deur die Klagtedirektoraat en verrigtinge ingevolge die *Wet op Geregtelike Doodsondersoek* 58 van 1957 en die *Wet op die Voorkoming van Georganiseerde Misdaad* 121 van 1998.

Die Wet het dus tot gevolg dat die trefwydte van getuiebeskerming in Suid Afrika wesenlik vergroot is.

4.2 Misdaadbekamping en die misdaadposisie in Suid-Afrika

Die hoë voorkoms van misdaad in Suid Afrika hou ’n ernstige bedreiging vir die handhawing van wet en orde asook vir die harmonie in die gemeenskap in. Na ’n moratorium van tien maande op die bekendmaking van misdaadstatistiek, het die Suid Afrikaanse Polisie diens op 8 Junie 2001 skokkende nuwe misdaadstatistiek bekend gemaak.⁵⁶ Die misdaadstatistiek

51 *Strafproseswet* 51/1977: artikel 185A.

52 Artikel 1.

53 Schönleich 2000:46-47.

54 Bylae 19 tot Wet 112 van 1998.

55 *Strafproseswet* 51/1977: art 185(A)(1); Schönleich 2000:46.

56 *Sunday Times* 10/6/2001:2.

toon 'n dramatiese toename in misdaad sedert 1994. Hoewel moord en kindermishandeling 'n afname getoon het, is daar 'n 30.3% toename in gewapende roof en kappings, 'n 32.8% toename in huisbraak, 'n 24.6% toename in verkragtings, 'n 70.4% toename in onsedelike aanrandings en so meer.⁵⁷ Die onrusbarende misdaadsituasie noodsaak dus die beskerming van getuies wat wil getuig, maar wie se veiligheid bedreig word. Indien getuies weens vrees vir hul veiligheid nie getuig nie, kan skuldigbevindings nie volg nie. Dit is dus van kardinale belang dat getuies en hul verwante persone se veiligheid deur middel van die getuiebeskermingsprogram gewaarborg word sodat misdadigers gepas skuldig bevind en gestraf kan word. Ashraf Saban, 'n getuie van die bomontploffing op 12 Januarie 2000 by Wynberg se distrikshof, is doodgeskiet nadat hy geweier het om in die getuiebeskermingsprogram opgeneem te word.⁵⁸ Honderde getuies is egter reeds ingevolge hierdie Wet onder beskerming geplaas en skuldigbevindings het gevolg op grond van die getuienis wat hulle afgelê het. Sodoende het geregtigheid geskied en is die samelewing beveilig. Hierdie Wet speel dus 'n onontbeerlike rol in die bekamping van misdaad.

4.3 Huidige omvang van die getuiebeskermingsprogram

Hoewel die program eers onlangs begin is, is 'n groot aantal getuies reeds beskerm. Volgens superintendant JC Ellis, provinsiale hoof van die getuiebeskermingsprogram in die Vrystaat, was daar in Oktober 2001 ongeveer 700 getuies landswyd onder getuiebeskerming. Hierdie 700 getuies word slegs deur sowat 73 polisiebeamptes, wat deel vorm van die beskermingsprogram se personeel, beveilig. Teen einde 2000 was beskermde getuies betrokke by ongeveer 360 strafsake landswyd.⁵⁹ Volgens superintendant Ellis het die aantal sake teen einde 2001 vermeerder tot ongeveer 750 sake.

Die Departement van Justisie het aanvanklik die administrasie van die program hanteer, terwyl die Suid-Afrikaanse Polisie diens vir die operasionele uitvoering daarvan verantwoordelik is. Die program val nou onder die Direkteur van Openbare Vervolging.

Amptelike gedetailleerde statistiek oor byvoorbeeld die persentasie skuldigbevindings in sake waarin beskermde getuies getuig het, is tans nie beskikbaar nie.

In 1996 is daar provinsiale kantore vir die beskerming van getuies in die Vrystaat, Kwazulu-Natal, die Oos- en Wes-Kaap begin. Tans het elke provinsie 'n kantoor vir getuiebeskerming.

⁵⁷ *Sunday Times* 10/6/2001:2.

⁵⁸ *Sunday Times* 31/12/2000:5.

⁵⁹ *Sunday Times* 31/12/2000:1.

4.4 Sukses ten opsigte van die beveiliging van beskernde persone

Na jare se effektiewe beveiliging is beskernde getuies nou vir die eerste keer opgespoor en vermoor. Die Enous-egpaar, beide beskernde getuies in die getuiebeskermingsprogram, is op 25 Desember 2000 by hul veiligheidshuis opgespoor en doodgeskiet. Die polisie vermoed dat die moordenaars hulle kon opspoor omdat die egpaar self die ligging van die veiligheidshuis aan hul familie verstrekket het.⁶⁰ Die moordenaars het vermoedelik die familielede na Gouda agtervolg. Volgens meneer Piet Kleynhans kan die program of sy personeel nie vir hierdie voorval geblameer word nie, aangesien die getuies die voorwaardes van hul beskermingsooreenkoms verbreek het deur self hul verblyfplek aan familielede bekend te maak.⁶¹ Hierdie bekendmaking het waarskynlik die moordenaars in staat gestel om die egpaar op te spoor. Indien die personeel van die beskermingsprogram geweet het dat die egpaar hul verblyfplek openbaar gemaak het, sou hulle die egpaar dadelik na 'n ander veilige perseel verskuif het en dit selfs oorweeg het om 'n aanklag teen hulle in te dien.⁶² Kragtens die Wet is dit 'n misdryf vir enige persoon — selfs die beskernde persoon self — om die ligging van die veiligheidshuis bekend te maak.⁶³

In April 2001 is 'n volgende beskernde getuie, meneer MZ Abrahams, doodgeskiet nadat hy sy veiligheidshuis op eie risiko verlaat het.

Hoewel dit baie moeilik vir beskernde getuies is om hul woonplek te verlaat en vrye kontak met familie en vriende te ontbeer, is dit noodsaaklik vir hul eie veiligheid om aan die veiligheidsvoorwaardes te voldoen.⁶⁴ Die voormalige direkteur, meneer Kleynhans, het gesê: “ Ek is daarvan oortuig dat mense 100% veilig kan wees as by die bepalings van die program gehou word. Dat ons al vyf jaar werk en 100% suksesvol was, dui daarop dat ons mense suksesvol beskerm”.⁶⁵ Ten spyte van hierdie drie getuies wat vermoor is, is meer as 700 ander getuies jaarliks suksesvol beveilig. Die huidige hoë suksesyfer vir beveiliging van getuies is 'n bewys van die program personeel se toegewydheid en die effektiewe werking van die Wet.

4.5 Nasionale vervolging neem beskermingsprogram oor

Na die moord op die Enous-egpaar is die effektiwiteit van die getuiebeskermingsprogram onder die vergrootglas geplaas.⁶⁶ Direkteur Kleynhans het dadelik opdrag gegee dat die veiligheid van die ander 716 getuies, wat op daardie stadium in die beskermingsprogram was, hersien word.⁶⁷ Op 22 Januarie 2001 het die Nasionale Direkteur van Openbare Vervolgings,

60 *Rapport* 2000: 11.

61 *Sunday Times* 31/12/2000:1.

62 *Rapport* 2000: 11.

63 Artikel 22(1)(b)(iii).

64 *Star* 22/1/2001: 5.

65 *Rapport* 2000:11; *Sunday Times* 31/12/2000:1.

66 *Cape Times* 29/12/2000:1; *Rapport* 2000:11; *Eastern Province Herald* 2000:11.

67 *Sunday Times* 31/12/2000:1.

advokaat Bulelani Ngcuka, bekend gemaak dat die getuiebeskermings-program voortaan onder sy kantoor sal ressorteer.⁶⁸ Die voordeel hiervan is dat “the people who would be running the WPP (Witness Protection Programme) from now on would be the people most passionate about making sure witnesses were available to give evidence for the state”.⁶⁹

4.6 Sukses ten opsigte van skuldigbevindings in strafhowe

Daar is nie amptelike statistiek oor die persentasie skuldigbevindings in strafsake waarin beskermde getuies getuig het nie.⁷⁰ Weens die vertroulike aard van die aangeleentheid en om die veiligheid van getuies nie in gevaar te stel nie, kan slegs beperkte inligting bekend gemaak word. Direkteur Kleynhans het egter bevestig dat die polisie die program as ’n waardevolle instrument beskou.⁷¹

Volgens die Vrystaatse Kantoor van Getuiebeskerming is daar wel beskermde getuies betrokke by die meeste hoë-profielsake wat in die media gerapporteer. Enkele voorbeelde hiervan is die sake teen Ferdie Barnard, Eugene de Kock, Magnus Malan, talle sake oor faksiegevegte by myne en sake oor bende-aktiwiteite, veral in die Wes-Kaap.

In ’n reeks sake oor ernstige geweld in transito-rooftogte in Kwazulu-Natal is verskeie beskuldigdes langtermyn gevangenisstraf van tot 35 jaar opgelê. Die beskermde getuies wat in hierdie sake getuig het, het ’n deurslaggewende rol in die skuldigbevinding van die beskuldigdes gespeel.

Ook in ander sake wat daagliks voor die hof dien, speel beskermde getuies dikwels ’n deurslaggewende rol. Volgens superintendent JC Ellis is daar byvoorbeeld in die strafsak teen ene Tsotseti ’n minderjarige dogtertjie vermoor. Die moordenaar kon glad nie opgespoor word nie. Later is ’n getuie onder beskerming geplaas. As gevolg van hierdie getuie se getuienis, is ’n oom van die oorledene gearresteer en skuldig bevind.

4.7 Omstandighede van beskermde persone

Voor die inwerkingtreding van die huidige Wet, is getuies wat bedreig is, beskerm deur van die bepalings van artikel 185 A van die *Strafproseswet 51 van 1977* gebruik te maak. Aanvanklik het die artikel bepaal dat getuies wat bedreig is, in beskermde aanhouding (“protected detention”) geplaas moet word. Dit het behels dat getuies in polisieaanhouding geplaas kon word. Die feit dat onskuldige getuies in aanhouding geplaas is, was ongewens. Gevolglik is die Wet later gewysig, om voorsiening te maak dat bedreigde getuies liewer onder beskermde bewaring (“protected custody”) geplaas

68 *Star* 23/1/2001:6.

69 *Star* 23/1/2001:6.

70 Joseph en Burnett 2001:88.

71 Joseph en Burnett 2001:88.

word. Die beskermde persoon is deur 'n lid van die Suid-Afrikaanse Polisie diens beskerm by 'n veiligheidsplek, by die getuie se huis, by 'n hotel of op enige ander manier wat nodig geag is.⁷² Die inwerkingtreding van die huidige Wet het ingrypende wysigings rakende die beskermde getuie se omstandighede meegebring.⁷³

Volgens superintendent JC Ellis behels die beskerming van die beskermde persoon hoofsaaklik vier aspekte:

i. Beveiliging van die getuie

Dit behels onder andere die vind van 'n veilige perseel vir die getuie, die vervoer vanaf sy woonplek na die veilige perseel, beveiliging by die veilige perseel, vervoer na en van hofverrigtinge, dokters, hospitale en so meer. Beskermde getuies word nie deurlopend by hul veiligheidswonings bewaak nie, maar op gereelde basis besoek deur die betrokke polisie hanteerder en hulphanteerder, wie belas is met die getuie se beveiliging. Beskermde getuies word egter wel deur polisiebeamptes na hofverrigtinge geneem en tydens die hofverrigtinge deurlopend bewaak.

ii. Welsyn van die getuie

Indien die beskermde persoon behandeling benodig soos mediese behandeling, waarby operatiewe ingrepe ingesluit is, tandheelkundige en oogkundige dienste en dies meer, word dit gratis aan hom of haar verskaf solank as wat hulle op die program is. Rehabilitasie-behandeling vir byvoorbeeld substans-verslawing by 'n gespesialiseerde instelling is ook hierby ingesluit. Al hierdie diensverskaffers word egter vooraf deur die program personeel vir vertroulikheid gekeur.

iii. Fisiese benodighede

Daar word in alle basiese behoeftes voorsien, wat toelaes, voedsel en verblyf in gemeubileerde wonings insluit. Die getuie word egter nie in 'n wesenlike beter of swakker posisie geplaas as waarin hy was voordat hy in die program geplaas is nie.

iv. Psigo-sosiale behoeftes

Indien beskermde persone trauma en stres ervaar as gevolg van omstandighede wat met sy getuienisaflegging verband hou, is behandeling, berading en ondersteuning van byvoorbeeld sielkundiges, psigiaters of ander kundiges beskikbaar.

Hierdie omvattende dienslewering aan beskermde persone is 'n ingrypende verbetering in vergelyking met die vorige posisie en behoort 'n wesenlike bydrae te lewer tot die welstand en gemoedsrus van beskermde getuies.

⁷² Meintjies-van der Walt 1998:165.

⁷³ Joseph en Burnett 2001:88.

4.8 Effektiewe werking van die Wet

Volgens Cameron⁷⁴ was die leemte in die vorige bepalings van die *Strafproseswet* rakende getuiebeskerming die gebrek aan 'n "comprehensive system of witness protection." Deur middel van die *Wet op Getuiebeskerming* het Suid Afrika nou vir die eerste keer 'n omvattende getuiebeskermingsstelsel. Die Kantoor vir Getuiebeskerming koördineer die program en lê eenvormige beleid vir getuiebeskerming, wat voorheen ontbreek het, neer. Die Wet maak voorsiening vir beskerming van getuies of verwante persone wat bedreig word en dit sluit die hervestiging en identiteitsverandering van getuies of verwante persone in.⁷⁵

Omdat die Wet redelik onlangs in werking getree het, moet die betrokke personeelkorps toepaslik opgelei word. Hoewel kundige lede van die SAPD vir die program gekeur is en hulle indiensopleiding ontvang, sal die beoogde instelling van 'n formele opleidingskursus 'n verdere bydrae lewer tot die ontwikkeling van 'n spesialis-personeelkorps, wat onontbeerlik is vir die effektiewe uitvoering van die Wet.

Volgens superintendent JC Ellis is daar voor die opstel van die Wet deeglik navorsing gedoen en kundiges van onder andere die Verenigde State van Amerika is na Suid Afrika gebring om opleiding oor die nuutste ontwikkelings op die gebied van getuiebeskerming te gee. Gevolglik is die Wet meestal duidelik geformuleer en bevorder dit die praktiese funksionering van die getuiebeskermingsprogram.

4.9 Getuiedienste

Die Wet voeg ook 'n nuwe artikel in die *Strafproseswet* 51 van 1977 in. Artikel 191(A) maak daarvoor voorsiening dat die minister getuiedienste aan alle getuies wat getuie is by 'n geregshof moet aflê, kan bepaal. Hierdie getuiedienste sluit bystand en ondersteuning aan getuies, berading van getuies en ontvangslokale vir getuies by hulle in. Getuies onder beskerming, wat getuie is in geregshof, sal dus ook hierdie getuiedienste ontvang.

5. Getuiebeskerming en die pad vorentoe

In vergelyking met die vorige regsposisie aangaande getuiebeskerming, het die huidige *Wet op Getuiebeskerming* ingrypende wysigings meegebring. Die Wet het die instelling van 'n getuiebeskermingsprogram geskep. Getuies wat bedreig word omdat hulle getuies is, kan nou uitgebreide beskerming ontvang. Streng maatreëls is ingesluit om getuies se veiligheid te verseker.

'n Hoë suksesyfer word gehandhaaf rakende die beveiliging van bedreigde getuies en verwante persone. Ten spyte van die knelpunte rakende personeel en finansiële tekorte, spesialis personeelopleiding, die moord op enkele

⁷⁴ Cameron ea 1992:774.

⁷⁵ Coetzee 1999:20.

getuies en so meer, blyk dit asof die getuiebeskermingsprogram nogtans baie effektief funksioneer en die oogmerk van die Wet grotendeels verwesenlik word. Die Wet se bydrae tot die suksesvolle beskerming van getuies maak dit 'n onontbeerlike meganisme vir 'n effektiewe strafregstelsel.

Wat die gevolge en voordele van die oornome van die program deur die Kantoor van Openbare vervolging sal wees, sal eers op 'n later stadium geëvalueer kan word. Die beoogde byhou van amptelike statistiek oor die werksaamhede van die program kan meehelp om die program in die toekoms meer noukeurig te monitor en te evalueer. Alle pogings moet egter aangewend word om knelpunte aan te spreek sodat die effektiewe implementering van die *Wet op Getuiebeskerming* verder kan bydra tot 'n meer doeltreffende strafregstelsel in Suid Afrika.

Bibliografie

- CAMERON E EN ANDERE
1992. The administration of justice, law reform and jurisprudence. *Annual Survey of SA Law* : 761-802.
- CAPE TIMES
29/12/2000:1. Korrespondent. *Why no guard for state witnesses ?*
- COETZEE J
1999. Misdaadwette vir politieke gewin ingespan: ekonomies en politiek. *Finansies & Tegniek* 51(4):20.
- COETZEE J EN SCOTT BR
1999. Mercenary laws will apply to violent gangs. *Finance Week* 29/1/1999:17-18.
- EASTERN PROVINCE HERALD
29/12/2000:11. Korrespondent. *Witness assassination: is this protection ?*
- JOSEPH R EN BURNETT P
2001. Witness protection programme: truth and dare. *SA Citylife* March:86-88, 98.
- KRIEGLER J
1993. *Hiemstra Suid-Afrikaanse strafproses*. 5de uitg. Durban: Butterworths.
- MEINTJIES-VAN DER WALT L
1998. Towards victims empowerment strategies in the criminal justice process. *South African Journal of Criminal Justice* 11(2):157-172.
- RAPPORT
31/12/2000:11. De Villiers J. *Beskuldigings van brouwerk na moord op "veilige" egpaar*.
- SCHÖNTEICH M
1999. How organised is the state's response to organised crime? *African Security Review* 8(2):3-12.
2000. South Africa's arsenal of terrorism legislation. *African Security Review* 9(2):39-51.
- STAR
22/1/2001:5. Korrespondent. *Witness plan to quit "hellish" state protection*.
23/1/2001:6. *Meintjies M.Ngcuka takes over for witness protection*.
- SUNDAY TIMES
31/12/2000:1. Lombard E. *Meet Cape mafia's latest victim*.
10/6/2001:2. Munusamy R. *Shock figures prove SA as violent as ever*.
- VOLKSBLAD
25/1/2001:5. Korrespondent. *Getuiebeskerming: Ngcuka weet van probleme*.
10 /4/2001:1-2. Korrespondent. *Getuie in Pagad-saak doodgeskiet*.